Kerndoelen en financiële educatie

5 oktober

Ferry Haan
(SLO/HvA)

Planning vandaag

1 Financiële educatie in kerndoelen: intentie

2 Financiële educatie: wat weten we daarvan?

3 Financiële educatie: wat werkt in de klas?

4 Financiële educatie: ontwerpen

Aftrap:

Wat is financiële educatie?

Test

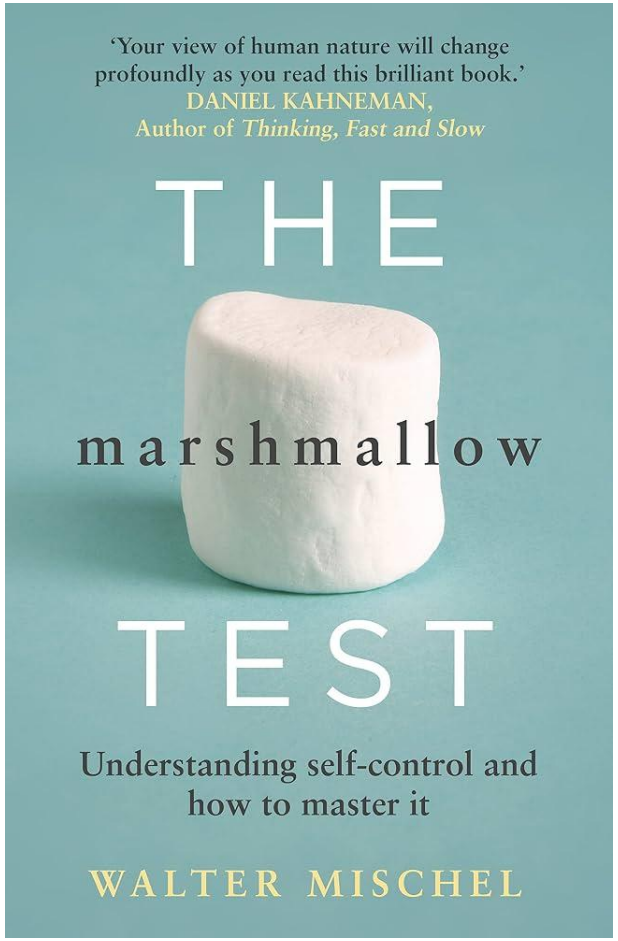

Kerndoel in PO

Kerndoel 28	**De leerling verkent hoe mensen met elkaar samenleven.**
28A	**De leerling verkent economische keuzes van mensen en mogelijke gevolgen.** *Het gaat hierbij om:* • verkennen hoe mensen met werk en inkomen in hun levensonderhoud voorzien; • verkennen hoe samenwerking invloed heeft op welzijn en welvaart; • verkennen hoe keuzes worden beïnvloed door beschikbare middelen en door andere mensen; • verkennen van keuzes en hun gevolgen ten aanzien van ontvangsten, uitgaven, sparen, lenen en risico's in de eigen omgeving; • beschrijven van mogelijke gevolgen van consumptie voor jezelf, voor anderen en voor de leefomgeving.

Kerndoelen vo

Kerndoel 27	De leerling onderzoekt economische verschijnselen.
27A	**De leerling toont begrip van de structuur en de werking van het Nederlandse economische systeem.** *Het gaat hierbij om:* • beschrijven van de verschillende sectoren en hun bijdrage aan de Nederlandse economie; • vergelijken van markten en marktvormen; • beschrijven hoe organisatievormen, wet- en regelgeving en contracten de Nederlandse economie reguleren; • beschrijven van de invloed van de Europese Unie en internationale handel op de Nederlandse economie; • beschrijven hoe fiscale maatregelen, wet- en regelgeving en publieke voorzieningen invloed hebben op huishoudens en bedrijven.
Aanvulling havo-vwo	• gebruiken van modellen om onderdelen van en processen binnen de Nederlandse economie te verklaren.
27B	**De leerling toont begrip van economische keuzes en beschrijft hun mogelijke gevolgen.** *Het gaat hierbij om:* • inventariseren hoe beperkte middelen en rationele en niet-rationele factoren keuzes ten aanzien van levensonderhoud, samenwerking en welvaart beïnvloeden; • beschrijven hoe economische keuzes voortkomen uit afwegingen tussen individueel en algemeen belang; • begrip tonen van gevolgen en risico's van keuzes ten aanzien van ontvangsten, uitgaven, bezittingen en schulden binnen huishoudens; • beschrijven hoe keuzes voor vormen van samenwerking welzijn en welvaart beïnvloeden; • beschrijven van gevolgen van consumptie en productie voor de samenleving en de leefomgeving, hier en nu, op andere plaatsen en in de toekomst.
Aanvulling havo-vwo	• inventariseren van financiële feiten van een onderneming en verwerken tot financiële overzichten om onderbouwde keuzes te kunnen maken.

Meer specifiek: VO

27B	**De leerling toont begrip van economische keuzes en beschrijft hun mogelijke gevolgen.** *Het gaat hierbij om:* • inventariseren hoe beperkte middelen en rationele en niet-rationele factoren keuzes ten aanzien van levensonderhoud, samenwerking en welvaart beïnvloeden; • beschrijven hoe economische keuzes voortkomen uit afwegingen tussen individueel en algemeen belang; • begrip tonen van gevolgen en risico's van keuzes ten aanzien van ontvangsten, uitgaven, bezittingen en schulden binnen huishoudens; • beschrijven hoe keuzes voor vormen van samenwerking welzijn en welvaart beïnvloeden; • beschrijven van gevolgen van consumptie en productie voor de samenleving en de leefomgeving, hier en nu, op andere plaatsen en in de toekomst.
Aanvulling havo-vwo	• inventariseren van financiële feiten van een onderneming en verwerken tot financiële overzichten om onderbouwde keuzes te kunnen maken.

Wat willen we?

Uit Toelichting kerndoelen economie

Een doel over economie in het po is een verandering ten opzichte van de set kerndoelen uit 2006. Het is belangrijk dat leerlingen die al jong financiële verplichtingen aangaan, leren over financiële geletterdheid. Het team heeft er daarom voor gekozen om de inhoud financiële redzaamheid uit 2006 te verbreden en in te bedden in een doel waarin leerlingen in het po kennis maken met basale economische keuzes. Met kennis over financiën, werk en inkomen, samenwerking, welzijn en welvaart, eigen gedrag en de impact van economische keuzes op de leefomgeving **leren leerlingen betere afwegingen** maken.

Toelichting VO

Voor het vo blijft dit een belangrijke kern. Daarom is het doel over economische keuzes ook voor vo in het curriculum opgenomen. Wel komen hier meer abstracte kennis en analytische vaardigheden aan bod. Het **perspectief van eigen economische keuzes en keuzes in de directe leefomgeving wordt verbreed naar anderen** en het niveau van de samenleving. Daarnaast maken leerlingen kennis met de rol in en het belang van economie voor de samenleving.

Naast het eigen perspectief en de eigen ervaringen komen hier de vakinhouden van het schoolvak economie aan bod. Voor de herkenbaarheid in het veld is ervoor gekozen om de doelen voor vo te clusteren in een domein.

Schulden in toelichting

Naast groeiende inkomensongelijkheid speelt ook schuldenproblematiek en onvoldoende financiële zelfredzaamheid een rol (Groen et al., 2022).

Dit doel bestaat voor een deel uit nieuwe inhouden voor het po en inhouden die in het huidige curriculum staan, bijvoorbeeld redzaam gedrag als consument, waarop financiële redzaamheid gebaseerd werd.

De leerling toont begrip van economische keuzes en beschrijft hun mogelijke gevolgen.

• inventariseren hoe beperkte middelen en rationele en niet-rationele factoren keuzes ten aanzien van levensonderhoud, samenwerking en welvaart beïnvloeden;
• beschrijven hoe economische keuzes voortkomen uit afwegingen tussen individueel en algemeen belang;
• begrip tonen van gevolgen en risico's van keuzes ten aanzien van ontvangsten, uitgaven, bezittingen en schulden binnen huishoudens;
• beschrijven hoe keuzes voor vormen van samenwerking welzijn en welvaart beïnvloeden;
• beschrijven van gevolgen van consumptie en productie voor de samenleving en de leefomgeving, hier en nu, op andere plaatsen en in de toekomst.

Niet rationeel

Bij het vo worden deze keuzes verder geanalyseerd en ook niet-rationele invloeden op deze keuzes worden meegenomen. Keuzes vinden plaats binnen het Nederlandse economische systeem. De economische keuzes en het economische systeem interacteren continu met elkaar en vormen de basis van het vak economie in de onderbouw vo. Overige inhouden, zoals duurzame ontwikkeling, machtsuitoefening en een rechtvaardige verdeling, spelen een belangrijke rol binnen de onderbouw van het schoolvak economie, maar zijn ondergebracht in andere doelen.

2: Wat is financiële geletterdheid/educatie?

*"Financial literacy is **knowledge** and **understanding** of **financial concepts** and **risks**, as well as the **skills**, **motivation** and **confidence** to **apply** such knowledge and understanding in order to make **effective decisions** across a range of **financial contexts,** to improve the financial well-being of individuals and society, and to enable participation in economic life"* (OECD, 2014;2017).

We onderscheiden vier componenten in onze definitie van financiële geletterdheid (Amagir, 2020):

1. inhoudelijke kennis en vaardigheden van financiële concepten;
2. houdingsaspecten;
3. geloof in eigen kunnen; en
4. vooral de toepassing daarvan in alledaagse zaken (gedrag).

Geen kennis, maar houding tov geld

-**Psychologische aspecten van geld** (“geld als statussymbool”):
In hoeverre ziet een leerling geld als een symbool voor succes en macht.

-**Financiële planning**:
Hoe belangrijk vindt een leerling het om zijn inkomsten en uitgaven bij te houden, een planning te maken voor de langere termijn en zorgvuldig om te gaan met zijn geld.

-**Attitudes tegenover geld in situaties van consumptie**
Eerst denken, dan doen & Kwaliteit voor je geld”: hoe belangrijk vindt een leerling het om doelen te stellen en aankoopbeslissingen te nemen op basis van vooronderzoek (prijzen vergelijken, aanbiedingen in de gaten houden etc.) en om kwalitatief goede producten te kopen, ook al betekent dit dat er meer moet worden betaald.

Amagir (2020)

Self-efficacy en gedrag

Self-efficacy (letterlijk: zelf effectiviteit: iemands geloof in eigen kunnen om succesvol te zijn in bepaalde situaties): “Vind je zelf dat je goed met geld om kan gaan?”

Gedrag: Bijvoorbeeld, sparen voor een bepaalde aankoop en kunnen rondkomen met je geld.

Amagir (2020)

Onderzoek (Amagir 2020)

Onderwijsniveau
Grote kloof in financiële **kennis**scores tussen leerlingen van verschillende onderwijsniveau's.
Leerlingen van het VMBO zien geld meer als een statussymbool in vergelijking met HAVO en VWO leerlingen.

Migratieachtergrond
Kloof in financiële kennisscores tussen leerlingen met een Nederlandse achtergrond en leerlingen met een migratieachtergrond
Verschillen in houding (geld als status) tussen leerlingen met een Nederlandse moeder en leerlingen met moeders geboren in Marokko of Suriname/Nederlandse Antillen

Gender
Geen verschillen in financiële kennisscores tussen jongens en meisjes.
Jongens scoren hoger op "geld als statussymbool", terwijl meisjes hoger scoren op "financiële planning".

Ouders en school

Ouders en peers vs. financiële educatie op school

Leerlingen die geldzaken bespreken met ouders en peers:
positieve attitude tegenover geld;
gezonder financieel gedrag;
geen relatie met kennis.

Huidige FE op school:
positieve relatie met hogere financiële kennisscores;
geen relatie met attitude en gedrag.

Gedrag: Hoe verwerken wij informatie?

Systeem 2

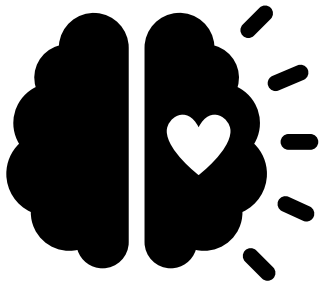

Systeem 1

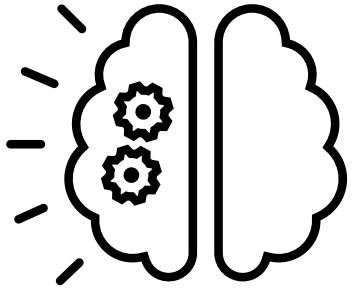

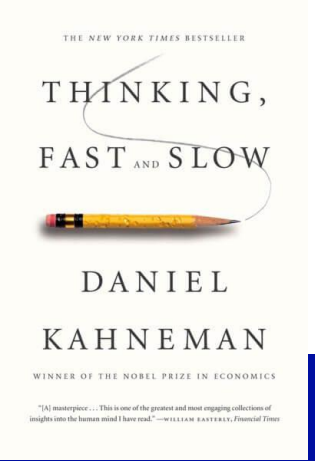

Systeem 1

Automatisch
Emotioneel
Moeiteloos
Snel
Intuitief
Heuristisch

De doener in ons.

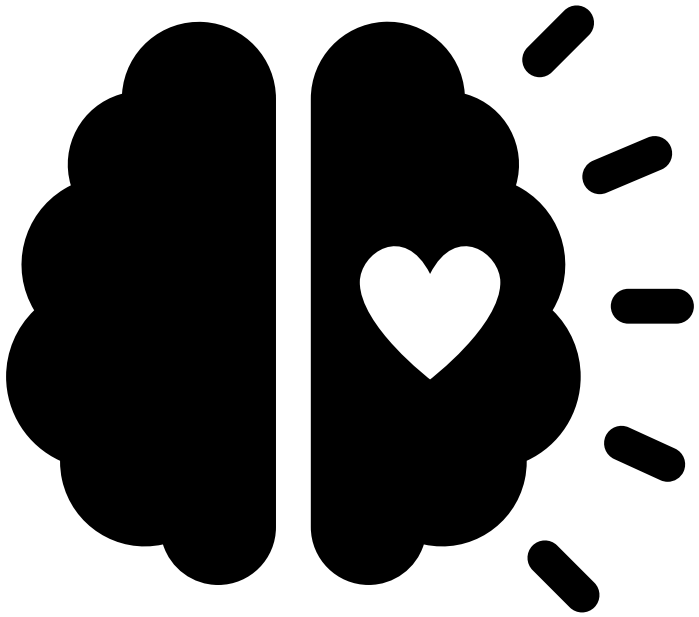

Systeem 2

Reflectief
Kost moeite
Langzaam
Rationeel
Systematisch
Opties afwegen

De planner in ons.

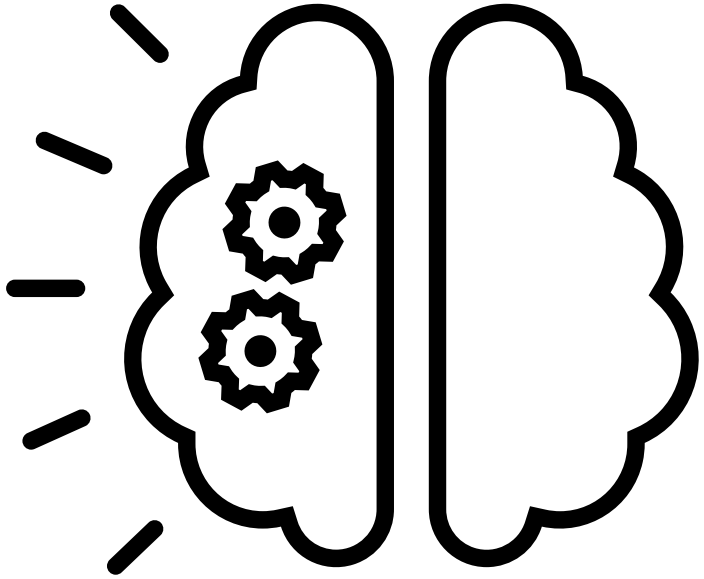

Planner & Doener: allebei nodig

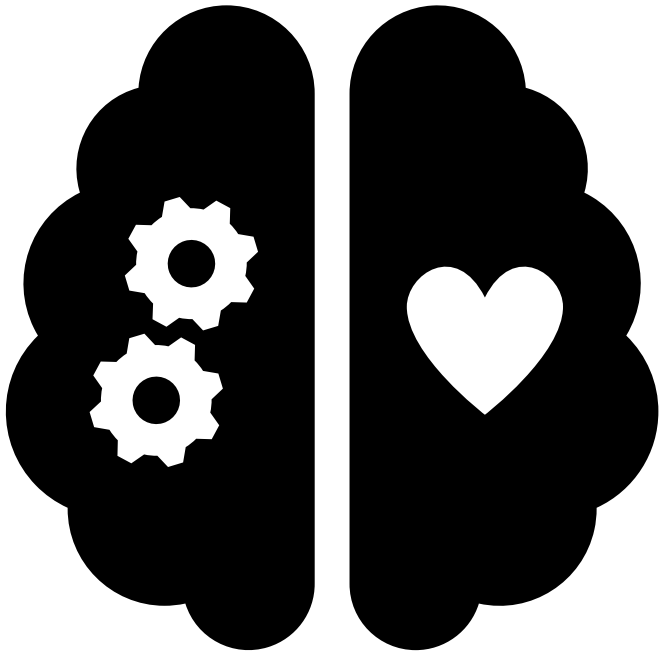

Systeem 2 valt uit door:

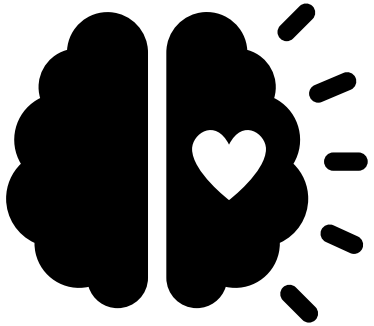

- Geen motivatie
- Te complex
- Te veel keuze
- Stress

Vuistregels

Waarom mensen doen wat ze doen

- We doen wat de meeste mensen doen.
- We doen wat leuke mensen doen.
- Experts hebben gelijk.

Vb finfluencers: Arjen Lubach – Jonge ondernemers

OPTIMISM BIAS: Sterker aanwezig bij adolescenten

1. Onvolgroeide ontwikkeling van het brein.
2. Zoeken naar identiteit en autonomie.
3. Invloed van peer groep.

Present Bias en Status quo bias

Present bias: neiging om nu genoegen te nemen met een kleinere beloning ipv te kiezen voor een grotere beloning later, bijv sparen of online shoppen

Status quo bias: neiging om de huidige situatie te verkiezen boven verandering. Hangt samen met verliesaversie: bijv kiezen voor conservatieve beleggingen van pensioengeld. Is ingewikkeld, willen we niet over nadenken en bovendien zijn we bang om wat we hebben te verliezen ipv ervan uitgaan dat het je meer oplevert

Buy now, cry later

Achteraf betalen in termijnen:

Optimisme-bias (het overschatten van het vermogen om later te betalen); en
Status quo bias (blijven bij de standaardoptie van achteraf betalen in plaats van vooraf te betalen).

Actualiteit: Maxima

In de schulden door achteraf betalen

Shop nu. Betaal in 30 dagen met Klarna.

3: Wat gaan we doen? Curriculum

Scholen hebben veel vrijheid om te bepalen ***hoe*** zij onderwijs verzorgen. De overheid bepaalt, in samenspraak met het onderwijsveld, alleen ***wat*** leerlingen moeten leren. Voor financiële educatie (nog) geen doelen bepaald door de overheid.

Voorbeeld uitgangspunten visie op het curriculum:
Ons curriculum omvat alle inhouden die nodig zijn om onze leerdoelen te bereiken.
Ons curriculum is logisch opgebouwd en is goed afgestemd op de leerjaren en de leergebieden. Is oplopend in niveau in leerjaren
Ons curriculum sluit aan bij de behoeften van onze leerlingen.
Ons curriculum sluit aan bij de actualiteit.

Stand tot nu:

Nibud hanteert de volgende competenties:

- Voldoende inkomsten verwerven om van te leven;
- De geldzaken organiseren;
- Verantwoord besteden;
- Voorbereid zijn op (on)voorziene gebeurtenissen.

https://www.nibud.nl/leerdoelen-en-competenties/
https://magazines.slo.nl/financiele-geletterdheid/leerdoelen-en-competenties

Wat werkt?

1. **Holistische benadering**: houding, gedrag, kennis en begrip financiële concepten
2. **Leren door te doen**: actieve deelname en verbinding met eigen leven
3. **Toekomstgericht leren denken**: werken met materiaal dat ingaat op het dagelijks leven en de (nabije) toekomst
4. **Doelen stellen**: opdrachten waarbij studenten persoonlijke financiële doelen moeten stellen
5. **Gedragsinzichten:** bewust maken van (gewoonte)gedrag
6. **Praten over geldzaken**: peers, met elkaar
7. **Ouderbetrokkenheid**: take-home opdrachten

Signalen in de klas

Als docent voor de klas, maar ook als mentor, intern begeleider of met een andere rol in het onderwijs heb je de mogelijkheid om signalen van financiële problemen te herkennen bij leerlingen of studenten. Onderstaande signalen kunnen een aanleiding zijn voor een gesprek over geld:

Studieprestaties

- ☐ Concentratieproblemen gepaard met zorgen en stress
- ☐ Oververmoeid of vergeetachtig
- ☐ Verslechterde studieprestaties en studievertraging
- ☐ Vaak te laat komen, afspraken niet nakomen (huiswerk)
- ☐ Niet alle of verouderde studieboeken hebben (of kopieën)
- ☐ Noodzakelijke school-benodigheden ontbreken (bijvoorbeeld de Bosatlas of een laptop)
- ☐ (Nadenken over) stoppen met school

Houding en gedrag/sociaal

- ☐ Niet ontbijten of lunchen
- ☐ Verouderde of kapotte kleding, spullen (tas) of apparatuur (telefoon)
- ☐ Moedeloze houding, snel geprikkeld
- ☐ Telefoon niet opnemen, wisselende telefoonnummers hebben
- ☐ Mijden van zorgkosten (zoals van de tandarts)
- ☐ Dure spullen/merkkleding kopen (onder sociale druk)
- ☐ Niet meedoen met sociale activiteiten (sport, studiereis)
- ☐ Geen bijdrage aan cadeaus
- ☐ Geld lenen van andere leerlingen of studenten
- ☐ Fraude of diefstal*

*mogelijk sprake van ernstige geldproblemen

Privésituatie

- ☐ Moeten werken om rond te komen

Ook kunnen ingrijpende privégebeurtenissen het begin zijn van geldzorgen, bijvoorbeeld:

- ☐ Overlijden familie of vrienden
- ☐ Scheiding ouders of verzorgers
- ☐ Ernstig ongeluk of langdurige ziekte (van familielid)
- ☐ Gezinsuitbreiding of zwangerschap
- ☐ Werkloosheid van ouders of verzorgers
- ☐ Verhuizen of uithuisplaatsing

Kant en klaar lesmateriaal

Wijzer in Geldzaken heeft veel (gratis) materiaal verzameld.

Kijk voor verschillende financiële educatie-programma's op www.geldlessen.nl

Zie voor lesmateriaal: Lesmateriaal – Geldlessen en (Gratis) materialen (voor docenten) - Scholieren.nibud.nl

KANT EN KLAAR HULP/LESMATERIAAL

SLO themakaarten: https://www.slo.nl/publish/pages/15836/themakaarten-financiele-geletterdheid-vmbopro-lerarenversie_1.pdf

Executieve functies en fin educatie themakaarten: https://magazines.slo.nl/financiele-geletterdheid/kaarten-executieve-functies

Lesmateriaal SLO: https://magazines.slo.nl/financiele-geletterdheid/lesmaterialen-executieve-functies

Ons ontwerp:

Moet absoluut:	
en het moet het liefst ook:	
en als we er tijd voor hebben, dan zou het zou leuk zijn als het:	
… en dit is ook leuk, maar dan voor een volgende keer, dit gaan we nu niet doen:	

afsluiting

Vragen of toevoegingen?